

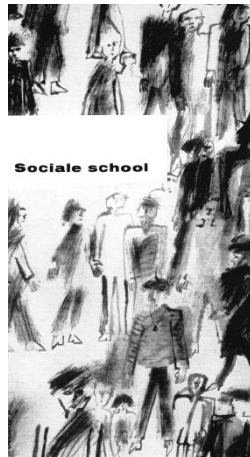
De lijdensweg van “maatschappelijk werk”

De term ‘maatschappelijk werk’ is alles behalve eenduidig en in het Nederlandstalig gebied ook nog beladen met een grondig verschillende startpositie: vooral Angelsaksisch in Nederland, eerder Frans bij ons.

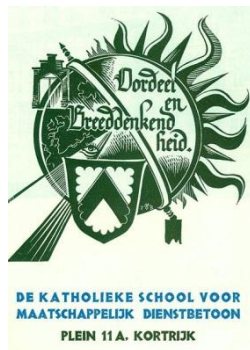
Wij hebben een semantische geschiedenis die teruggaat op het begrip ‘social service’ en ‘service social’, vertaald in *Maatschappelijk Hulpbetoon* in Nederland en *Maatschappelijk Dienstbetoon* bij ons, tot even na de Tweede Wereldoorlog.

(Volgens Maria Baers, die aan de oorsprong stond van het katholieke sociale werk in België, in een rede uitgesproken in Sittard (NL) in 1952, zou de term bij ons, niét van Franse maar van Amerikaanse oorsprong zijn. Maar dat lijkt, op grond van wat volgt nogal eenzijdig).

Vanaf de jaren vijftig is het administratieve en intellectuele leven bij ons uiteindelijk ‘vervlaamst’ en

KATHOLIEK VORMINGSCENTRUM VOOR MAATSCHAPPELIJK WERK
Jacob Van Arteveldeplein, 9, Gent

is de term ‘Maatschappelijk werk’ ingevoerd, maar dan inderdaad wel als vertaling voor het Amerikaanse *social work*. Dat blijkt ook uit het feit dat eerste katholieke naoorlogse opleidingen zich meteen als dusdanig afficheren: zie “Katholiek Vormingscentrum voor Maatschappelijk Werk” (Gent, 1944), zie “Hoger Instituut voor Maatschappelijk Werk” (Antwerpen, 1946).

Tegelijkertijd blijven andere nieuwe (katholieke) scholen nog verwijzen naar de oudere term: School voor Maatschappelijk Dienstbetoon, Roeselare, 1948 en Katholieke School voor Maatschappelijk Dienstbetoon, Kortrijk 1948¹

Op dat moment slaat het begrip op alle ‘basistakken’ van het sociaal werk: hulpverlening, sociaal-educatieve en sociaal-culturele arbeid en bedrijfswerk (nijverheidsassistenten, zoals ze aanvankelijk bij ons heetten).

In een begeleidende toelichting van 1967 (van het KVMW Gent) wordt het werkgebied van de ‘maatschappelijk werker’ over de laatste vijf jaar (op grond van de werkplekken van de afgestudeerden) omschreven als:

sociaaleconomische sector (bedrijf, standsorganisatie en diensten voor arbeidsbemiddeling), medisch-sociale sector (ziekenhuis, mutualiteit, consultatiebureaus), individueel- en gezinswerk (COO en Justitiële diensten (jeugdbescherming, strafinrichting, probatie), sociaal-cultureel vormingswerk (volwassenvorming: cultuurdiensten van standsorganisaties, jeugdwerk en tenslotte sociaal onderzoekswerk (als assistent onderzoeker in planningsbureau of sociaal onderzoeksbureau.

Gaandeweg zullen de opleidingen na 1950 convergeren (o.i.v. contacten met Nederland ook) in het drieluik: maatschappelijk werk, sociaal-cultureel werk en personeelswerk. Op dat moment wordt de term maatschappelijk werk gereserveerd voor de hulpverleningskant van het sociaal werk.

De onderliggende dubbelheid is duidelijk: de term ‘maatschappelijk werk’ slaat zowel op het hele terrein van het sociale werk, als enkel op het veld van hulpverlening door opgeleide werkers.

Tot zover de eerste schets... En de achtergrond?

De Angelsaksische achtergrond in Nederland

De eerste wat formele aanduiding is te vinden in de benaming van de eerste heuse professionele opleiding die, opvallend toch, in Nederland werd opgezet in 1899. Ze heette: ‘Opleidingsinrichting voor sociale arbeid’ (Muller-Lulofs) en

“...zal zich voorlopig bepalen tot de navolgende takken van sociale arbeid: “1) armenzorg, 2) opzichterschap van arbeiderswoningen, 3) voorziening in de behoefte aan geestelijke ontwikkeling der werklieden en aan wederzijdsche

¹ http://nl.wikipedia.org/wiki/Instituut_voor_Psychosociale_Opleiding#Maatschappelijk_dienstbetoon

toenadering en waardering tusschen de verschillende maatschappelijke kringen (Toynbeewerk); 4) zorg voor kinderen, die van hun natuurlijke opvoeding verstoken of aan dezen onttrokken zijn; 5) (indien mogelijk) opzichterschap in fabrieken en werkplaatsen.”²

De Nederlandse ontwikkeling is meteen getekend door contacten met en inspiratie uit het Verenigd Koninkrijk. Johanna ter Meulen (opzichterswerk in het woonmaatschappelijk werk) en Louise Went trekken naar Londen bij Octavia Hill. Helene Mercier richt in 1892 Ons Huis op in Amsterdam helemaal geïnspireerd op het Toynbeewerk in Londen (Toynbee Hall).³

De term ‘sociale arbeid’ is de gangbare term die vanaf het eind van de 19^e eeuw in Nederland geldt om de praktijk te beschrijven. Maar reflectie vindt wel plaats in het Tijdschrift voor Armeenzorg⁴ en in het Sociaal Weekblad van Arnold Kerdijk (medeoprichter van de opleiding ook).

Opvallend: uit de naamwisseling van het tijdschrift blijkt hoe het begrip deint op de conjunctuur en na de oorlog ‘Maatschappelijk werk’ het begrip sociale arbeid zal vervangen als brede overkoepelende term.

De terminologie om in het beginjaren de gevormde professionals aan te spreken is die van ‘sociale werkers’ (Marie Muller-Lulofs: “In latere jaren heeft één der leerlingen die reeds lang in de praktijk werkzaam was mij eens verzekerd: De school heeft mij niet slechts tot sociale werkster, maar ook tot mens gemaakt.”)

De Franse inspiratie voor ons

De eerste sporen van Franse professionalisering (via opleiding) liggen in het begin van de 20e eeuw. Al in 1907 startte een eerste opleiding (l’Ecole Pratique de Formation Sociale van Mlle Gahéry, 123, rue de Charonne) maar die focuste vooral op directe gezinszorg.

In 1908 zal abbé Jean Viollet⁵ in Plaisance (14e arrond.) – wijk met hoge concentratie van sociaal werk (zijn: Moulin Vert) – een school beginnen. Die École Libre d’Assistance Privée, wordt in 1912 École libre d’Action sociale et charitable.

In 1911 startten twee vrouwelijke syndicalisten, Andrée Butillard en Aimée Novo, de Ecole Normale Sociale (rue Raymond Losserand, ook 14e arrond., later 74, **rue de Vaugirard**, 6e (foto), verder 56, rue du Docteur-Blanche, 16e) die een directe inspiratie zal vormen voor Victoire Cappe om in Brussel een ‘Ecole Normale Sociale catholique pour dames et jeunes filles’ (én Katholieke Sociale Normaalschool) op te richten (De ‘Poststraat’ 1920/1)

² Eefje van Batenburg-Resoort, Grande Dame van het social casework, Marie Kamphuis 1907-2004, p.34

³ http://www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=12&canon_id=9

⁴ http://www.canonsociaalwerk.eu/nl/details.php?cps=18&canon_id=18 Tussen 1900 en nu heeft het Tijdschrift voor Armeenzorg een lange reeks naamwisselingen ondergaan. In 1922 veranderde de naam in Tijdschrift voor Armwezen, Maatschappelijk Hulp en Kinderbescherming. Nadat de redactie in de oorlog de burelen had gesloten, werd het blad in 1947 nieuw leven ingeblazen als Tijdschrift voor Maatschappelijk Werk (TMW). De afkorting TMW werd begin jaren zeventig omgevormd tot Tijdschrift voor Maatschappijvraagstukken en Welzijnswerk. In 1979 veranderde die naam in Welzijnsmaandblad, nadat vanaf 1976 ook een wekelijkse editie werd uitgegeven, onder de naam Welzijnsweekblad. Beide bladen werden door dezelfde redactie geschreven. Dit bleef zo tot het begin van de jaren negentig. (Maarten van der Linde)

⁵ <http://www.immobiliere-du-moulin-vert.fr/le-fondateur/>

L'ÉTUDE

ASSOCIATION FÉMININE

L'ACTION

56, Rue du Dr-Blanche

PARIS-16^e

Ecole Normale Sociale

Centre catholique de formation sociale, pour les femmes et jeunes filles des différents milieux.

Cours complets en une ou deux années
Sessions intensives, semaines et journées d'études, etc...

Préparation aux carrières sociales.

Centre d'Information.

Bibliothèque (Ouvrages sociaux).

Documentation (spécialement pour les questions féminines).

Publications : « La Correspondance de l'E. N. S. »

L'Union des Auxiliaires Sociales

groupe des personnes spécialisées dans le service social.

Cours complémentaires techniques

pour les jeunes apprenties de toutes professions, en application de la loi Astier (40 centres adhérents en province).

L'Entraide pour le travail à domicile. Procure du travail aux ouvrières mères de famille, pour leur permettre de rester au foyer.

Association « **Le Printemps** » pour la formation morale, sociale et religieuse des jeunes ouvrières.

Ces différentes branches d'activité sont groupées dans

L'ASSOCIATION FÉMININE POUR L'ÉTUDE ET L'ACTION SOCIALES

~~~~~  
L'Ecole Normale Sociale et l'Union des Auxiliaires Sociales font partie de l'Union Catholique Internationale de Service Social.  
~~~~~



~~~~~  
L'Association Féminine pour l'Étude et l'Action Sociales adhère à l'Union Internationale des Ligues Féminines Catholiques.  
~~~~~

DEMANDER DES NOTICES DÉTAILLÉES SUR CHACUN DES SERVICES INDIQUÉS CI-DESSUS

Van nu: <http://ensparis.fr/> voor zijn geschiedenis zie <http://www.ensparis.fr/index.php?page=notre-histoire>

Vanuit protestantse hoek loopt een opleidingsproject van de dominee Paul Doumergue, in 1913 uit op de Ecole Pratique de service social (waarmee hij ook aan de origine ligt van de term 'service social'⁶). Een term die bij ons furore zal maken (via o.a. René Sand).

⁶ Christine Rater-Garcette, La professionalisation du travail social. Action sociale, syndicalisme, formation 1880-1920, L'Harmattan, 1996, p.55

"De service social is sociaal omdat het een dienst is van de samenleving aan haar leden. De samenleving biedt hulp aan burgers die grond onder de voeten kwijt zijn. Dat is 'service social'. En ook al vraagt dit goedheid en toewijding van het hart, moet men steeds meer kennis hebben, technische vorming. Er blijft wel sprake van roeping, maar het is wel een echt beroep geworden." P. Doumergue, Foi et Vie, 1e juni 1928 (vertaling). In Rater-Garcette, 1996, p.113 en Jean Bastide, Une école de service social dans le siècle: De l'invention du social au

Ecole pratique de Service social

(HIVER 1913-1914)

LA SOUFFRANCE (Prévention, Assistance)

[Le nom en grosse Italique est celui de la visite faite en groupe à l'appui de la leçon et comportant elle-même une leçon de choses sur place. — Les noms en petite Italique sont ceux des institutions intéressantes que chaque étudiant pourra visiter individuellement, en présentant sa carte d'étudiant.]

VISITES

11 (175 à 6 heures)

NOVEMBRE

Refuge-ouvrier, 203, avenue du Maine. — Asiles Pauline Roland et Michelet. Asile Gérando.

Samedi 10. — *La maternité avant la naissance.* — Difficultés de la maternité pour la femme ouvrière. Filles-mères. Avortement. Protection légale. Assistance hospitalière. Dispositifs obstétricaux.

Dr BAR, Prof. à la Fac. de Médecine.

Samedi 22. — *Les animalités maternelles.*

F. POUSSINEAU, Fondateur de la Mutualité Maternelle.

Consultation de la Mutualité maternelle, me Tournefort, 37.
Union Familiale (Mme Cahéry), 185, rue de Clugny.

Samedi 29. — *Goûtes de lait et consultations de nourrissons.* — Crèches. Salles d'allaitement chez les fabricques. Cabinets maternels, poupoonnaires.

Dr E. AVIRAGNET, Médecin de l'Hôpital des Enfants malades, Secrétaire général de la Ligue contre la mortalité infantile.

Fondation Rudin. — Assistance maternelle et infirmité de l'enfance. Œuvre nouvelle des Crèches parisiennes (remplacées par Victor-Hugo, Goethe de Lully de Dalmille (Tarnol), Crèche de la rue d'Alésia, 3 bis, consultation de nourrissons, école domestique.

(La Pouponnière de Porchefontaine). — *Abri de l'enfance, rue Duval, 43 et 40 Cité des Fleurs. Centres maternels, 4, rue Lahire (XIIIe), et 53, rue des Clopes (XVIIIe); Maison Maternelle de Mme Kopp, 30 bis, rue Massin.*

DÉCEMBRE

Fondation Rollet, rue de Vaugirard. — Œuvre peuplée des Petites familles pour enfants en danger moral. Abri de la filleule, 30, rue des Escadets (XVe), Orphelinat de l'Enseignement, Orphelinat du Grand-Caillois, 165, rue Saint-Dominique, Orphelinat sortant de Neuilly, Orphelinat de la Seine, La Varenne (Saint-Maur-les-Fossés), Asile temporaire, 80, rue de Gerges.

Samedi 6. — *L'enfant abandonné.* — Assistance, Tric. Orphelins, petites familles. Pupilles des enfants ouvriers. Sauvetage de l'enfance. Société des engagés volontaires de Félix Volsin.

Fr. MATTEI, Agent général du Patronage pour jeunes garçons en danger moral.

Hospice des Enfants Assistés, 74, rue Denfert-Rochereau. — La Maternité.

Samedi 13. — *Secours publics à l'enfant.* — Assistance à la femme en couches. Secours pour prévenir l'abandon. Assistance aux familles nombreuses. L'abandon : les « Enfants assistés ».

ANDRÉ MESUREUR, Secrétaire général-adjoint du Conseil supérieur de l'Assistance publique.

Hôpital Feraud. — Office anti-tuberculeux de l'Hôpital Beaujon, Faïges, Berck, Colonies de vacances et Ecoles maternelles. Dispensaire de la rue Vaugirard, 90. Hôpital Tenon, rue Saint-Antoine. Hôpital Méry, Neuilly. Bièvres.

Samedi 20. — *L'enfant malade, éliminé de l'école ou du foyer (1).* Hôpitaux, dispensaires d'enfants, Asiles de courtoisance, Colonies de vacances, Sanatoria.

M^l GIRARD-MANGIN, Médecin-inspecteur de l'Office anti-tuberculeux de l'Hôpital Beaujon.

Amicitia, Taver, 60, rue d'Aboukir. — Carte de France, Amicitia, 110, rue Richelieu. Homes par étrangères, Quartier de Trouveron, rue des Fables et ne Doubenton. Significi de l'Aiguille, rue de l'Abbey, Payer, 19, rue Serpente.

Samedi 10. — *Protection de la jeune fille.* — Les restaurants féminins, les œuvres de virginité, les maisons familiales, les œuvres de placement, maisons de nuit Mme MARIE BRUNETON.

Œuvre libératrice de Mme Avril de Saint-Croix. — Ecole ménagère, rue de Tolbiac. Asile maternel, rue Clavel. Hôtel des Diaconesses. Œuvre des gares, Hôtel de la rue Sa^{nt}-Paul.

Samedi 17. — *Protection de la jeune fille en danger moral.* — Œuvres de préservation, écoles de travail, refuge, œuvre des gares œuvre de la traite des blanches.

M^l AVHIL DE SAINTE-CROIX, Présidente de la Commission Internationale contre le trafic des blanches.

Bligny. — Hôpital Beaujeu. Dispensaires des Dams d'ouvrières, rue du Serpent-Bauchat, 13, Saint-Joseph's le Maison-Blanche, 24, rue Bobillot.

Samedi 24 (2). — *Lutte contre la tuberculose.* Le mal social.

Dr LETULLE, Prof. à la Faculté de Médecine.

(1) Il sera parlé de l'enfant malade ou foyer, dans la leçon plus générale sur les infirmités à domicile.
(2) Cette leçon aura lieu le samedi à 4 heures, le Dr Letulle donnant le même jour, à 6 heures, une leçon à la Faculté de Médecine.

De school ([EPSS](#)) start Place des Vosges, maar verhuist na de oorlog (1926) naar 139, **Boulevard de Montparnasse** (zie foto), waar ze tot einde 20e eeuw gebleven is, is gebleven. Nu huist ze: 32, boulevard du Port, 95094, Cergy-Pontoise.

Eén van de karakteristieken van de opleiding zal zijn een groot accent op (preventie) hygiëne en medische zorg. Dat wordt bv. duidelijk in de optie om na een basisjaar (met veel medisch-sociale kennisoverdracht) de studenten te laten kiezen voor de weg 'assistante sociale' of 'infirmière'.

In 1919 start in Levallois bij Parijs (Nanterre) met Diémer – l'École d'action sociale die ook een dépendance zal krijgen in l'École sociale rurale.

Diémer had al in 1914 met Chaptal de Infirmières visiteuses de France gecreëerd. Bedoeling was om de gemeenten te helpen bij preventie van tuberculose en kindersterfte. Deze organisatie slaagt erin alle gezindten te overspannen. Dezelfde Diémer ligt ook aan de basis van de opleiding voor de 'surintendantes d'usines' in 1917 (erkend in 1918 en bij ons nagevolgd met de 'nijverheidsassistenten' ingebouwd in de opleiding voor sociale assistenten).

Voor wat de praktijk betreft wordt de Franse scheiding met *œuvres charitables* (liefdadigheid die wordt opgevat als 'individuele ondersteuning') gedefinieerd in *les œuvres sociales* (waarin afstand genomen wordt van het klerikale en paternalistische) ten gunste van "acties die gericht zijn op de oorzaken in eerste instantie curatief, maar ook preventief – zoals dat later zal worden opgenomen door René Sand.

Assistance en **action sociale** zijn dus de twee basisbegrippen waarmee het Franse sociale werk de geschiedenis zal ingaan en dat langs drie wegen: een zgn. hygiënische weg (medisch accent), een filantropische en een syndicale. De syndicale weg zal de basis vormen voor de Ecole Normale Sociale van Butillard en Novo. Zij zullen structureler kijken en daarom de action sociale in het vaandel voeren.

Daarnaast is er natuurlijk ook het specifieke spoor van 'les surintendantes d'usines' waarvoor Diémer, zoals aangegeven, een aparte opleiding start.

Het zijn hoofdzakelijk die vooroorlogse Franse begrippen, en niet de Angelsaksische (sociaal werk of travail social zoals het ook na de Tweede Wereldoorlog in Frankrijk zal gaan heten) die onze eerste professionele ontwikkelingen zullen leiden.

Assistance publique en action sociale worden de basis voor wat eerst in het Frans wordt overgenomen in de eerste Belgische terminologische aanduiding. Logisch omdat het intellectuele leven bij ons zich tot in het Interbellum hoofdzakelijk in het Frans afspeelde.

De vertaling die er meteen naast komt is die van '**Maatschappelijk Dienstbetoon**' (service social), door assistantes sociales (of auxiliaires sociales).

De brede Franse omgeving (praktijk)

De Franse (niet-charitatieve) praktijk is uiteindelijk ook terug te voeren tot Toynbee Hall. Daar haalde de markies Albert Costa de Beauregard de inspiratie voor les maisons sociales. Concrete pioniers waren [mère] Mercedes le Fer de la Motte, en Marie Gahéry (al in 1896 of '97) met 'les résidences sociales'

Mademoiselle Marie Gahéry
FONDATRICE DE L'UNION FAMILIALE
VICE-PRÉSIDENTE DE LA SOCIÉTÉ DU DEVOIR SOCIAL

gebaseerd op een aantal bezoeken in Groot-Brittannië.

De vertaling van *settlements* is herkenbaar en steunde trouwens ook op de formule van inwonende werkers.

De meest spraakmakende werkster werd Marie-Jeanne Bassot⁷. Zij was trouwens in USA (Hull House?), zeker in New York in 1919/20 en correspondeert in het Engels. Haar invulling van sociale centra is: “niet als plaatsen met een vast programma, maar een centrum voor de buurt. Doel is de latente krachten te zoeken en tot actie te wekken. Wie er resideert, is altijd klaar om te helpen, raad te geven, te helpen bij lokale organisatie, nuttige creativiteit te ondersteunen etc. Basis is een zaal waar de buurt kan vergaderen.”

In de volkse wijken van Parijs boden deze résidences sociales (zoals de résidence van Lavallois-Perret van Bassot) een reeks veelvormige diensten aan: vooral gericht op de arbeidsvrouwen: medisch-opvoedkundige diensten, naaicursussen, cursussen, hygiëne...

Gahéry zal focussen op het gezinsleven en ondersteunen van huishoudelijk werk waaruit de eerste vorm van opleiding in Frankrijk groeit (1907). – zie hierboven.

De stevige internationale verbinding met Engeland en de V.S. is ook specifiek terug te vinden in de uitbouw van de Ecole Pratique de Service Social⁸:

- Dr. Dewine (Red Cross France, medeoprichter van de NY School of Philantropy) hielp Doumergue met de uitbouw van de school (bekrachtigd door Miss Curtis van het Amerikaanse Red Cross in 1917 en
- Mlle Dubreuilh (secret.) kon in de oorlog naar Amerika (NY en Chicago) om er het sociaal werk te bestuderen.
- In 1924 wordt er op EPSS een cursus gegeven die verwijst naar het Am. Casework: Etudes de traitement de cas dans le service social (M.T. Veillot)

Marie Thérèse Vieillot studeerde in Boston at the Simmons College School of Social Work, 1920-1921, en was medeoprichtster van EPPS. Ze keerde in 1934 terug naar Amerika, New York School of Social Work.

- Tussen 1948 en 1958 zullen er 37 assistenten minstens voor één jaar in Amerika studeren.

Van Maatschappelijk Dienstbetoon over Maatschappelijk Werk naar Sociaal Werk

Met de term ‘maatschappelijk Dienstbetoon’ als overkoepelend begrip startten de opleidingen na de Tweede Wereldoorlog:

1) zie hierboven

2) als Magda Dockx (Katholieke School, Brussel) in de jaren vijftig een overzicht geeft van het beroepsgebied dan maakt ze gewag van drie duidelijke specialismen: “Maatschappelijk Dienstbetoon en hulpverlening, M.A. in het volksopvoedingswerk en M.A. in de ondernemingen.”

Naast het nog geen afstand nemen van de term ‘maatschappelijk dienstbetoon’ (dat was dé term toen ze soortgelijk document maakte in de jaren veertig) duikt nu ook formeel de afkorting MA op die verwijst naar de recent verworven formele diploma-erkenning van de ‘maatschappelijk assistenten’.

3) tot ver in de jaren vijftig is de officiële Belgische benaming van de opleiding van ‘maatschappelijk assistenten’: Onderwijs van het Maatschappelijk Dienstbetoon vallend onder het Ministerie van

⁷ <http://www.laresidencesociale.org/sites/default/files/bio%20mj%20bassot.pdf>

Bassot zou naam maken a.g.v. haar strijd met haar ouders (vader was generaal) die haar engagement voor de rechtbank betwisten en haar lieten opnemen in Zwitserland. Ze werd daar teruggestuurd wegens ‘niets aan de hand’ en spande nadien zelf een proces aan tegen haar moeder – ongehoord in die tijd – wat ze won!

⁸ Jean Bastide, Une école de service social dans le siècle, 2013, p.55 e.v.

Justitie (later pas helemaal onderwijs!) en is het adviesorgaan de Hoge Raad voor het Maatschappelijk Dienstbetoon.

Maatschappelijk Dienstbetoon blijft lang de overkoepelende term maar zal onder invloed van het hanteren van de Nederlandse literatuur verschuiven naar 'maatschappelijk werk' om daarmee de verwarring nog te vergroten.

Want tegelijkertijd spreekt men dan – vanaf 1960 – over 'het maatschappelijk werk' (eigenlijk het hele terrein van sociaal werk bestrijkend) en maatschappelijk werk - naast sociaal-cultureel werk en personeelswerk – dat slaat op het individueel hulpverleners.

Die onzuiverheid zal in Vlaanderen lange tijd aanhouden. Om het onderscheid te maken wordt dan de weg geopend voor de termen 'individueel maatschappelijk werk' en andere specialismen: medisch maatschappelijk werk, juridisch maatschappelijk werk, bedrijfsmaatschappelijk werk, schoolmaatschappelijk werk elk verbonden met specifieke praktijkgebieden en instellingen die sociale werkers inschakelen voor een specifieke functie.

Deze terminologische 'constructie' zal de hele naoorlogse generatie van werkers (bij ons zichzelf aandienend als 'sociaal assistenten' omdat iedereen ervan overtuigd werd om deze "wettelijk erkende titel" te hanteren) aanhouden.

Dat blijkt bijvoorbeeld overduidelijk uit een tekst van Els Van Saene, ex-docente, die als een soort professioneel testament na vijftig jaar betrokkenheid, bij haar pensioen in 2012 nog eens op een rijtje zette wat dat 'maatschappelijk werk' inhoudt.

Ze beoogt een profielschets van MW en noemt het: generalistisch, holistisch, specialistisch, multi methodisch, cliëntgericht en professioneel, waarbij ze m.b.t. dit laatste klaagt over het feit dat de titel MA dan wel beschermd is, maar het beroep niet. Zodat er allerlei niet-MAers werk opnemen. Deze tekst getuigt van de typische begripsverwarring: enerzijds wordt 'maatschappelijk werk' gebruikt om alle sociaal werk te overkoepelen, alle werk van opgeleide 'maatschappelijk assistenten' (en daar horen bvb. ook personeelswerkers onder), anderzijds spreekt ze over specialismen:

"Het maatschappelijk werk kan ook specialistisch zijn ten behoeve van personen, gezinnen, groepen met een specifieke problematiek, al dan niet verblijvend in hun eigen milieu of binnen een dienst/voorziening die specifiek gericht is op hen. Ik denk aan ziekenhuismaatschappelijk werk, maatschappelijk werk binnen een bejaardenvoorziening, een voorziening voor personen met een beperking, een revalidatiecentrum, het gevangeniswezen, de jeugdbescherming, enz. "

En maakt met dit lijstje duidelijk dat ze enkel die specialismen opneemt die onder het begrip van maatschappelijk werk als 'hulpverlening' vallen. Daarmee verbijzondert ze 'maatschappelijk werk', naast de andere basisspecialisaties sociaal-cultureel werk en personeelswerk, zoals ze dat in haar eigen opleidingstijd, vanaf de jaren zestig, heeft meegemaakt.

"Deze evolutie is er gekomen in de jaren zestig en heeft zich verder ontwikkeld in de jaren zeventig, tachtig en negentig. Studenten in hun opleiding dienden een optiekeuze te maken, namelijk optie maatschappelijk werk, sociaal cultureel werk, personeelswerk, syndicaal werk en later ook sociaal beleid of sociaal adviseur."

Een paar jaar geleden is er geprobeerd om die verwarring ongedaan te maken door sociaal werk te gaan hanteren als overkoepelende term en maatschappelijk werk enkel nog te gebruiken als het om hulpverlenende specialismen ging. Is dat gelukt?

Sociale actie nazinderend?

Om het nog wat complexer te maken, maar tegelijk ook een mooie illustratie van hoe de Franse terminologie én benadering bij ons bleef (blijft) meespelen:

"Van de stichters en de bezielers van de opleidingen kregen Maatschappelijk Assistenten zeer sterk het belang mee van het bewustzijn van de noodzaak van sociale actie (onderstreping WV) en van het opkomen voor sociale rechtvaardigheid. Gedurende jaren hebben oud-studenten dit belang meegegeven en gedeeld met studenten en collega's."

Sociale actie hier is duidelijk ontleend aan het Franse 'action sociale' dat hoofdzakelijk (maar zeker niet uitsluitend) door de syndicaal georiënteerde opleidingslijn van de Ecole Normale Sociale werd uitgedragen. School die directe inspiratie vormde voor de eerste katholieke opleiding in Brussel⁹. Het idee achter dit begrip is gezamenlijk functioneren van groep (organisatie) om situaties en wetgeving veranderd te krijgen. Een idee dat perfect past binnen het concept van het (katholieke) verenigingsleven bij ons.

Deze positie wordt door Maria Baers in 1952 nog aldus geformuleerd: *"Alvorens de uitdrukking 'social service' in Europa opdaagde, ontstond dus op ons vasteland de 'sociale actie' die, met aangepaste methoden een gezonde omwenteling in de hand werkte. (bedoeld wordt: strijd tegen "nieuwe vormen van nood a.g.v. industrialisatie" door vakbonden en arbeidersbeweging WV).*

In deze ideologie en deze feitelijke toestand kwam, in 1920 ongeveer, het meer Amerikaanse begrip "social service" zich invoegen. Dit begrip kenmerkte zich en kenmerkt zich nog steeds in de Verenigde Staten, door zijn bezorgdheid om het individuele geval, het case-work. Europa, daarentegen, kampend met massaproblemen, werd in beslag genomen en wordt dit nog steeds meer door deze massaproblemen. Verscheide Europese scholen voor M.D. bepaalden derhalve heel natuurlijk dezelfde doelstelling voor het Maatschappelijk Dienstbetoon als voor de sociale actie. Naar hunne opvatting zou het M.D. moeten bijdragen tot de bevordering van een betere sociale orde; tot de normale werking en verbetering van de kaders van het sociaal leven; tot het helpen van personen bij de aanpassing aan levensomstandigheden waarin zij zich geplaatst zien: gezin, gemeente, beroep, bedrijf bv. of tot de structuurhervorming van deze omstandigheden, steeds met het oog op een betere aanpassing bij de behoeften van de personen die daarin moeten leven." (1952)

De titel 'maatschappelijk assistent'

En dan is er ook nog het probleem van de beroepsaanduiding. Tot de jaren vijftig wordt in Franstalige kringen de term '*auxiliaire sociale*' gebruikt, ook door bv. een leidinggevende figuur als René Sand. Hij gebruikt de term op het (tweetalig) tienjarig congres van het 'Maatschappelijk dienstbetoon te Antwerpen. Op dat moment is langs Vlaamse kant het begrip 'maatschappelijk assistent' al helemaal ingeburgerd. Maar de twee worden door elkaar gebruikt. Opvallend is het bijvoorbeeld, dat in de Belgische bescherming van de titel (1945), naast de Franse benaming 'assistant social' ook *auxiliaire* gehandhaafd bleef.

Er groeien specialismen, maar nog niet van die aard dat ze de terminologische onduidelijkheid al voeden.

In 1930 is er sprake van volgende specialismen: nijverheid, kinderczorg, bijstand, sociale verzekeringen, bibliotheek (toen in het Vlaams: 'boekerij' en homes). De enige die terminologische problemen konden scheppen was de grootste groep 'nijverheid' die van meetaf aan werden aangeduid als 'nijverheidsassistenten' (of *surintendants* in het Frans).

Daar zal pas algemene eenduidigheid in komen na 1945 als de term 'maatschappelijk assistent' wettelijk wordt vastgelegd.

Maar een tiental, vijftiental jaar later wordt het weer een probleem op het moment dat specialisaties aanleiding gaan geven tot eigen terminologie. De grootste verwarring zal dan die zijn, die tot op vandaag nog geldt: die tussen maatschappelijk werker (individuele hulpverlener) en maatschappelijk assistent.

De toename van de beroepsdifferentiatie en het feit dat instellingen vooral bepalen wat de functie-aanduiding en rolinvulling van werkers wordt, en de context van specifieke ontwikkelingen in zowel wetenschaps- als organisatieveld, hebben geleid tot een woud van benamingen.

Poging om dit te herstellen door een algemene term sociaal werker in te voeren, hebben maar een matig succes ook al draagt de terminologie van 'Master Sociaal Werk' en de internationale context misschien wel bij tot een langzame consensus.

---

⁹ Zie Christine Rater-Garcette, *La professionalisation du travail social. Action Sociale, Syndicalisme, Formation, 1880-1920*, zie p.179: "... et entienda des rapports réguliers avec des institutions semblables à elle se développant à l'étranger: 'l'Institut des Hautes Etudes de Faubourg, l'Ecole Normale Sociale Catholique à Bruxelles, entre autres (...) sur le plan international elle (ENS) participe en 1925 à la création de l'Union Catholique international du Service Social..."

De Belgische ontwikkeling langs katholieke zijde is, zoals aangegeven, geïnspireerd door de Ecole Normale Supérieure maar er blijkt toch ook verband te zijn met de eerdere accenten die bv. in de Ecole Pratique van Gahéry werden gelegd richting huishoudelijk werk.

In de Katholieke Sociale Normaalschool voor Vrouwen wordt aangeleerd op welke manier leidsters van de vrouwenbeweging huishoudlessen moeten organiseren namelijk op zo'n manier dat het vrouwen doet inzien dat de zorg voor kinderen op de eerste plaats moet komen:

"Aan de vrouwenorganisaties, welke geen beroepsverenigingen zijn, moet gevraagd worden, dat zij ook onder hun leden juiste gedachten zouden verspreiden over den huishoudelijken arbeid, den moederplicht, enz. Zij zouden vooral huishoudonderwijs moeten geven, dat aangepast is aan de noodwendigheden der arbeidersklas [...] Eindelijk en vooral; zouden zij, door overreding, de jong-gehuwden er moeten toe bewegen den loonarbeid vaarwel te zeggen, behalve in geval van dringende noodzakelijkheid, en in laatste geval, ze aanzetten tot het kiezen van een werk, dat misschien nier minder vermoeiend is dan fabrieksarbeid maar beter in overeenstemming met de noodwendigheden van het gezin, b.v. huisarbeid of betaald huishoudelijk werk."

Volksontwikkeling' krijgt hierdoor een wrang kantje, aangezien het een vorm van disciplineren is van de arbeidersklasse. Willems, 2011 p.190

Tot voor kort?

Toen de specialisaties in de opleiding stabiliseerden (eind jaren zestig) kregen we drie/vier richtingen waarvan 'maatschappelijk werk' de noemer was voor alles wat 'individuele hulpverlening in diverse settings' betrof.

Er bleven wat problemen met MW als overkoepelende term voor de opleiding en het hele sociale werk in de lijn van de hierboven geschetste traditie.

Els Van Saene, deed bij haar afscheid als docente (juni 2012) nog een poging om 'maatschappelijk werk' te definiëren. (zie <http://www.bwr.be/nieuws.php?mfmdetail&id=1001> met doorklikken voor de hele tekst)

Op zich een uiterst illustratief tijdsdocument van iemand ons sociaal werk van de tweede helft van de twintigste eeuw uittekenend. Want dat is wat ze volgens mij doet! Ze start met 'maatschappelijk werk' breed te definiëren om het nadien multimethodisch te noemen. Met ook weer die zo vaak terugkerende ondertoon: het beroep is diffuus, zal het altijd blijven, moet echter verder uitgediept... stroomopwaarts ook, behoefte aan een gereedschapskist etc. (iets dat je telkens weer in elke generatie van werkers ziet terugkomen).

Waarom spreekt zij over 'maatschappelijk werk' als ze sociaal werk bedoelt? Ik kan het alleen maar verklaren door het historisch terminologisch gehaspel. Van Saene schrijft in de traditie van 'Maatschappelijk Dienstbetoon' dat later 'Maatschappelijk Werk' werd. Tegelijkertijd zullen heel veel werkers van nu zich slechts maatschappelijk werker noemen als ze in de hulpverleningskant zitten. Ook dat is een historisch gevolg van het 'aanpraten' van een specifieke beroepsidentiteit.

Hoe verder?

Wim Verzelen
Mei 2014